

Objektově orientované modelování

Objektově orientovaný přístup k modelování a vývoji systémů

- kolekce vzájemně komunikujících objektů
- soubor objektově orientovaných prostředků (objekty, třídy, UML, ...) a metodik (RUP, ...)
- vykazuje vyšší stabilitu navrhovaných prvků z pohledu měnících se požadavků
- *Objektový návrh nutně neimplikuje objektovou implementaci!*

Objekt reprezentuje entitu reálného či abstraktního světa

- má jasně vymezenou roli (*zodpovědnost*)
- zná sám sebe (*identita*)
- uchovává data (*stav*)
- má metody (*chování*)
- umí zpracovávat a posílat zprávy (*protokol*)

Úvod do softwarového inženýrství

IUS 2019/2020

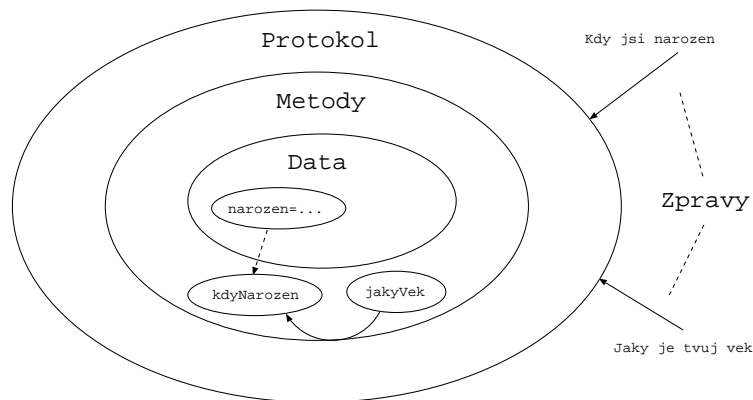
4. přednáška

Ing. Radek Kočí, Ph.D.
Ing. Bohuslav Křena, Ph.D.

14. a 18. října 2019

3 / 52

Objektově orientované modelování

Téma přednášky

- Objektově orientované modelování
- Jazyk UML
 - Diagram tříd
 - Diagram objektů
- Principy objektového návrhu

4 / 52

2 / 52

Vlastnosti objektové orientace

Abstrakce (*Abstraction*)

- vytvářený systém objektů je abstrakcí řešeného problému (zjednodušený pohled na systém bez ztráty jeho významu)
- *analýza problému* \Rightarrow *klasifikace do abstraktních struktur* \Rightarrow *objekty / třídy*
- klasifikace je založena na rozpoznávání podobností v řešené problematice

Zapouzdření (*Encapsulation*)

- seskupení souvisejících idejí (data, funkcionalita) do jedné jednotky
- *seskupení operací a atributů do jednoho typu objektu (třídy)* – *stav je dostupný či modifikovatelný pouze prostřednictvím rozhraní*
- *omezení externí viditelnosti informací nebo implementačních detailů*

Vlastnosti objektové orientace

Polymorfismus (*Polymorphism*)

- znalost třídy (objektu), jak provést určitou operaci, která může být obecně společná pro více tříd (objektů)
 - stejné rozhraní může být implementováno různými třídami (objekty)
 - stejná operace s jedním názvem může mít více implementací
 - *různé implementace operace ze stejného rozhraní by měly zachovávat stejnou sémantiku*

Dědičnost (*Inheritance*)

- definuje a vytváří třídy (objekty) na základě již existujících tříd (objektů)
 - možnost sdílení chování bez nutnosti reimplementace
 - možnost rozšíření chování
- *mezi třídami (objekty) vzniká hierarchický vztah podle dědičnosti (strom)*

Rozhraní objektu

Operace vs. metoda

- operace reprezentuje abstraktní pohled na chování objektu
- metoda implementuje operaci
- *signatura operace* = název, typ návratové hodnoty, typy všech stejně seřazených argumentů

Rozhraní objektu

- množina operací, které určují chování objektu a jeho vztah k jiným objektům
 - `setFont(Font)`
- pouze definuje, *co* objekt umí (nabízí), *nedefinuje jak*
- způsob provedení operace závisí na její implementaci (metodě)
 - ```
setFont(Font f) {
 super.setFont(f);
 columnWidth = 0;
}
```

7 / 52

5 / 52

# Třídy objektů

## Třídy objektů

- seskupení objektů do tříd podle podobnosti (typu)
- třída je
  - generická definice (šablona) pro množinu objektů stejného typu
  - množina objektů se stejným chováním a stejnou množinou atributů
- objekt (konkrétní jedinec) je instancí třídy

8 / 52

6 / 52

# Objektově orientované modelování v UML

Standard OMG UML 2.x obsahuje

- **popis diagramů a jejich použití**
- **metamodel (MOF)** - specifikuje (modeluje) elementy diagramů UML
- **jazyk pro specifikaci omezení a podmínek OCL**
- popis struktur pro výměnu modelů mezi nástroji

## Stavební bloky jazyka UML

### Předměty (*Things*)

- samostatné prvky modelu
- např. *třída*, *případ užití*, *stav*, *poznámky* (*anotace*)

### Vztahy (*Relationships*)

- určují vzájemnou souvislost předmětů
- např. *závislost*, *asociace*, *agregace*, *kompozice*, *zobecnění*, *realizace*

### Diagramy (*Diagrams*)

- pohledy na modely UML; kolekce předmětů a vztahů
- *analytické diagramy* – co bude systém dělat
- *návrhové diagramy* – jak to bude systém dělat
- např. *use case diagram*, *diagram tříd*

## Další pojmy

### Identita a shoda objektů

- stav objektu = aktuální hodnoty všech atributů
- každý objekt je jedinečný bez ohledu na stav a třídu
- shodnost je vázána na stavy objektů
- objekty, které nejsou identické, mohou být shodné

### Časná vazba

- implementace operace (metoda) je vybrána v době kompilace

### Pozdní vazba (dynamická vazba)

- implementace operace (metoda) se vybere za běhu podle skutečně dosazeného objektu
- ⇒ *viz polymorfismus*

11 / 52

9 / 52

## Objektově orientované modelování v UML

### Jazyk UML

- Unified Modelling Language
- inspirován existujícími analytickými jazyky a modely  
výběr nejlepších myšlenek
- základní modelovací jazyk metodiky RUP (první návrhy vytvořeny společně)

### Vývoj jazyka UML

- 1994: Booch a Rumbaugh; Rational Software Corp. (metodiky Booch a OMT)
- 1995: Jacobson; Rational Software Corp. (metodika OMSE),
- 1997: UML 1.1, akceptován jako průmyslový standard (OMG)
- 2005: UML 2.0
- 2017: UML 2.5.1

12 / 52

10 / 52

# Diagramy jazyka UML 2.5

## Diagramy struktury

- Diagram tříd (*Class Diagram*)
- Diagram objektů (*Object Diagram*)
- Diagram seskupení (balíčků) (*Package Diagram*)
- Diagram vnitřní struktury (*Composite Structure Diagram*)
- Diagram komponent (*Component Diagram*)
- Diagram rozmístění zdrojů (nasazení) (*Deployment Diagram*)
- *Deployment Diagram* – popisuje rozšiřující mechanismy
- *další diagramy, které nejsou součástí oficiálního standardu*

# Diagramy jazyka UML 2.5

## Diagramy chování

- Diagram případů užití (*Use Case Diagram*)
- Diagram aktivit (*Activity Diagram*)
- Stavový diagram (*State Machine Diagram*)
- *další diagramy, které nejsou součástí oficiálního standardu*

## Diagramy interakce

- Sekvenční diagram (*Sequence Diagram*)
- Diagram komunikace (*Communication Diagram*)
  - původní diagram spolupráce (*Collaboration Diagram*) z UML 1.x
- Diagram přehledu interakcí (*Interaction Overview Diagram*)
- Diagram časování (*Timing Diagram*)

# Vybrané společné mechanismy jazyka UML

## Ornamenty (*Adornments*)

- každý prvek modelu má svůj symbol (např. třída), který může být obohacen různými *ornamenty* (např. atributy, operace)
- obvykle není potřeba vždy zobrazovat všechny podrobnosti, některé *ornamenty* mohou být skryty (různé pohledy na systém)

# Vybrané společné mechanismy jazyka UML

## Mechanismy rozšiřitelnosti

- omezení (*constraints*)
  - definují pravidla, která musí být vyhodnocena jako pravdivá
  - textový řetězec uzavřený do složených závorek {}
  - jazyk OCL (*Object Constraint Language*)
- stereotypy (*stereotypes*)
  - definuje nový prvek, který je založen na existujícím prvku
  - název stereotypu se většinou uzavírá do dvojité závorek << *název* >>
  - musí se definovat sémantika nového prvku – podpora CASE nástroje, textová dokumentace, metamodel UML, ...

# Dědičnost tříd

## Přepisování (Overriding)

- změna definice operace (metody) definované v třídě T v odvozené třídě
- aby mohl potomek přepsat (předefinovat) operaci, musí mít operace shodnou signaturu
- signatura operace = název, typ návratové hodnoty, typy všech stejně seřazených argumentů*

## Abstraktní operace a třídy

- odložení implementace operace na potomky
- abstraktní třída deklaruje všechny operace, ale některé ponechává bez implementace
- např. třída *Tvar* a operace *kreslit* a *obsah*

# Diagram tříd

## Diagram tříd

- zobrazuje třídy a statické vztahy mezi nimi

## Vztahy mezi třídami

- zobecnění (generalization)
- asociace (association)
- závislost (dependency)
- realizace (realization)

# Dědičnost tříd

## Polymorfismus

- stejné operace (stejná signatura) s rozdílnou implementací
- např. *kreslit*, *obsah*

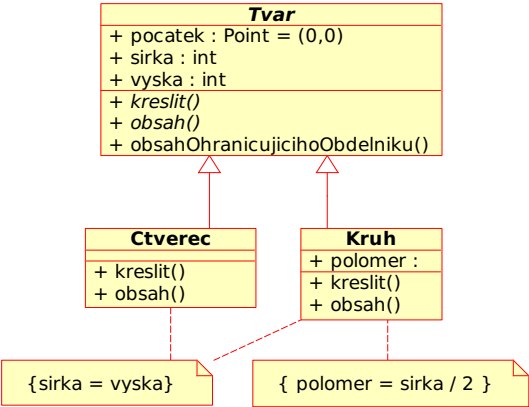
```
Tvar t1, t2;

t1 = new Ctverec();
t1.obsah(); // metoda z třídy Ctverec
t1.obsahOhranicujicihoObdelniku(); // metoda z třídy Tvar

t2 = new Kruh();
t2.obsah(); // metoda z třídy Kruh
t2.obsahOhranicujicihoObdelniku(); // metoda z třídy Tvar
```

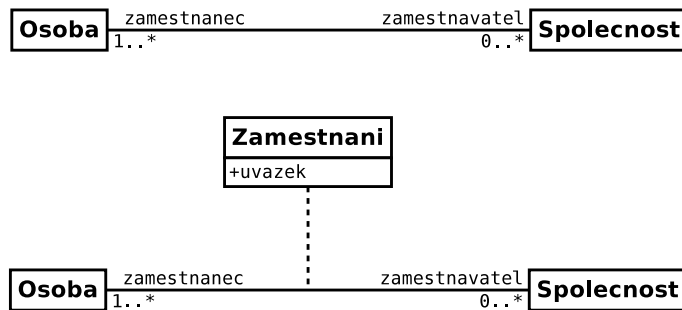
# Dědičnost tříd

- vztah generalizace/specializace mezi třídami
- odvozená třída sdílí atributy, chování, vztahy a omezení obecnější třídy
- odvozená třída může přidávat a modifikovat atributy a chování



# Asociační třída

- přiřazení atributů asociaci
- asociace *Zamestnani*, atribut *uvazek*

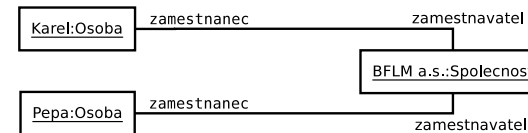
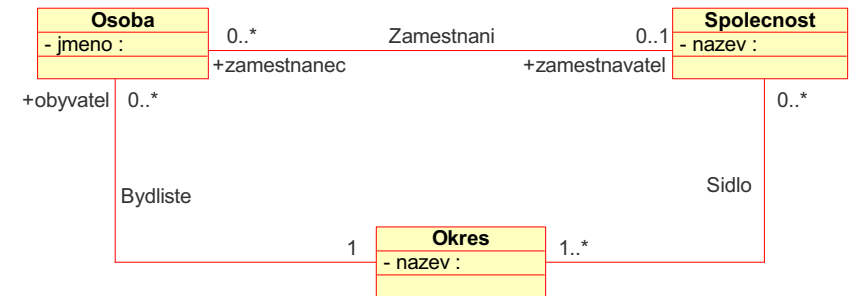


## Asociace vyššího stupně

- binární asociace (vztah dvou tříd, resp. jejich instancí)
- N-ární asociace (vztah více tříd, resp. jejich instancí)
  - jsou méně časté,
  - většinou se dají převést na binární asociace,
  - pokud ne, bývá nutné povýšit asociaci na třídu.

# Asociace

Asociace slouží k zachycení vztahů mezi třídami (jejich instancemi).



23 / 52

## Vlastnosti asociace

- objekt má ve vztahu svou roli
- asociace má své násobnosti (mohutnosti)
  - násobnost je odrazem cíle modelu
  - bez této znalosti nelze určit špatnou/dobrou násobnost
- asociace má svůj název
  - název může být sloveso nebo podstatné jméno
  - Zaměstnání;  $\Rightarrow$  je zaměstnán v ;  $\Leftarrow$  zaměstnává
  - v případě slovesa se často označuje směr vazby
- vyjadřuje proměnlivý vztah mezi objekty (instancemi tříd)
  - každé spojení váže instanci jedné třídy s instancí druhé třídy
  - počet spojení se v čase může měnit
  - v OO návrhu lze asociaci povýšit na třídu (asociační třída)

21 / 52

# Asociace celek/část – Kompozice

## Kompozice (Složení)

- celek je složen z více částí
- celek = kompozitní (složený) objekt
- část celku = komponentní (složkový) objekt

## Vlastnosti kompozice

- složený objekt neexistuje bez svých komponent
- komponenta (komponentní objekt) může být součástí pouze jedné kompozice
- implicitní násobnost každé složky je 1
- asociace kompozice nemá název
- kompozice bývají heterometrické (tj. komponenty patří do různých tříd)

# Asociace celek/část – Agregace

## Agregace (Seskupení)

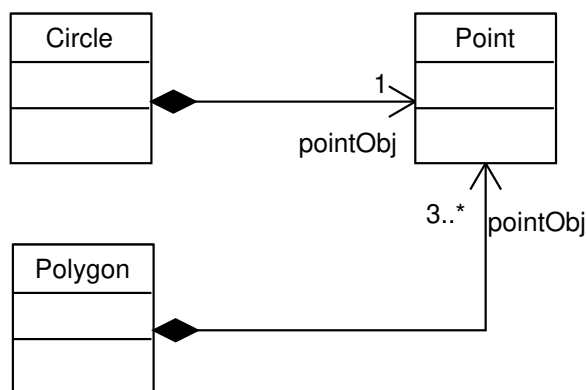
- celek je seskupen z více částí
- celek = agregační (seskupený) objekt
- část celku = konstituční (tvořící) objekt

## Vlastnosti agregace

- seskupený objekt může existovat bez svých konstitučních objektů
- konstituent (konstituční objekt) může být součástí více seskupení
- implicitní násobnost se nedá předpokládat
- asociace agregace nemá název (vyjadřuje vztah *má*)
- agregace bývají homeometrické (tj. konstituenti patří do téže třídy)

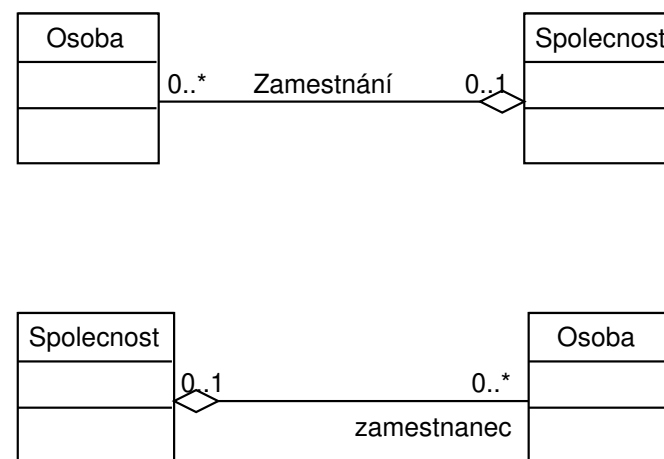
27 / 52

# Asociace celek/část – Kompozice



28 / 52

# Asociace celek/část – Agregace



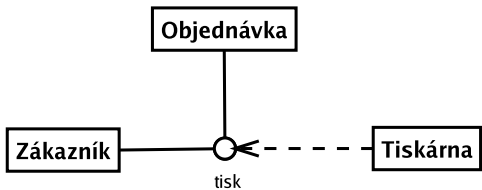
25 / 52

26 / 52

# Diagram tříd – Realizace

## Realizace

- vztah mezi třídou a rozhraním
- třída implementuje všechny operace (metody) z daného rozhraní
- objekt používající rozhraní pak umí používat i jeho implementační třídy
- omezuje počet vazeb mezi třídami



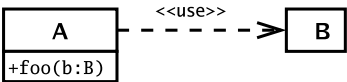
# Diagram tříd – Závislost

## Závislost

- vyjadřuje jiné různé vztahy mezi objekty či třídami
- typ závislosti se označuje pomocí *stereotypů*

Nejběžnější typ stereotypu – *používání* <<use>>

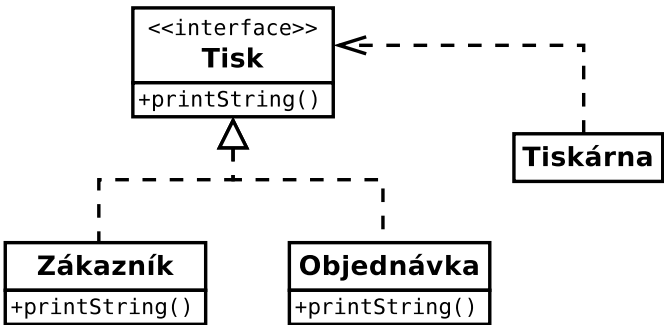
- $A$  (klient)  $\rightarrow B$  (dodavatel)
  - metoda třídy  $A$  potřebuje argument třídy  $B$
  - metoda třídy  $A$  vrací hodnotu třídy  $B$
  - metoda třídy  $A$  používá objekt třídy  $B$ , ale *ne jako atribut*



- závislost bez uvedeného stereotypu se považuje za používání

# Diagram tříd – Realizace

Alternativní zobrazení



# Diagram tříd – Typy závislostí (stereotypy)

- <<instantiate>> / <<create>>
  - klient vytváří instance dodavatele
- <<trace>>
  - klient realizuje dodavatele
  - vazba mezi elementem v různých modelech
- <<refine>>
  - klientská třída poskytuje detailnější informace než dodavatel
- <<send>>
  - operace klienta zasílá signál příjemci
- <<call>>
  - klientská třída volá operaci dodavatele
- ...



# Diagram seskupení

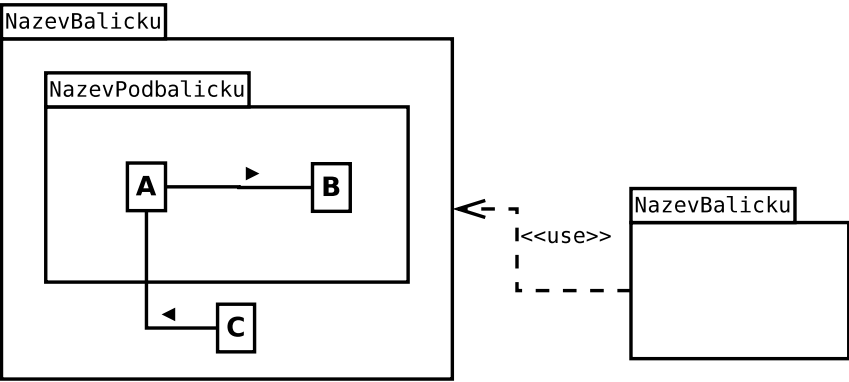
## Diagram seskupení (balíčků) (Package Diagram)

- seskupení sémanticky souvisejících elementů
- definuje sémantické hranice modelu
- umožňují souběžnou práci v etapě návrhu
- poskytují zapouzdření prostoru jmen

Balíčky mohou obsahovat

- případy užití
- analytické třídy
- realizace případů užití
- další balíčky

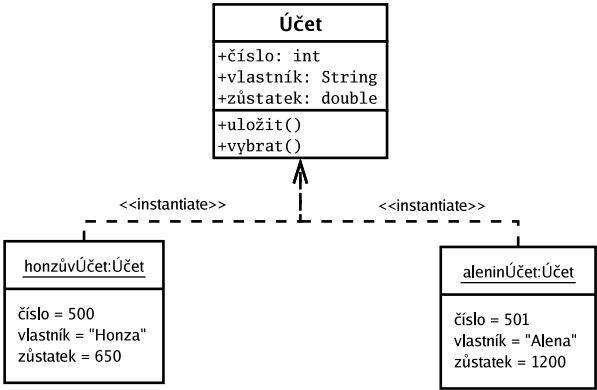
# Diagram seskupení



# Diagram objektů

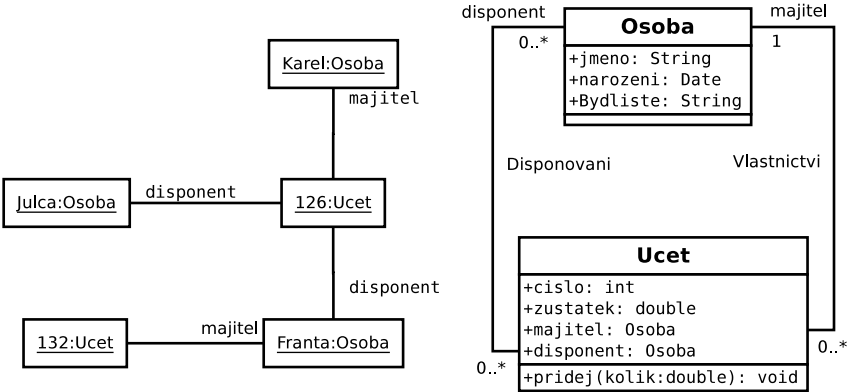
## Diagram objektů (Object Diagram)

- je úzce svázán s diagramem tříd
- znázorňují objekty a jejich relace v určitém čase
- relace jsou dynamické (nemusí trvat po celou dobu existence objektů)



# Diagram objektů

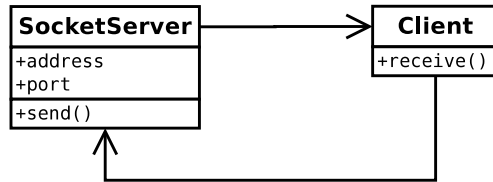
- mezi objekty existuje *spojení* (*spojení* = instance vztahu *asociace*)



# Principy objektově orientovaného návrhu

## Open Closed Principle (OCP)

- *třída by měla být otevřená pro rozšíření ale uzavřená pro modifikace*
- třída by měla být rozšiřitelná bez nutnosti modifikace kódu



### Problém

- chceme *SocketServer* použít i pro jiné klienty
- modifikace třídy *SocketServer*  $\Rightarrow$  OCP !

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Dependency Inversion Principle (DIP)

- *závislost na abstraktním ne na konkrétním*
- závislosti by měly směřovat jedním směrem, a to od konkrétního k abstraktnímu
- závislosti by měly směřovat ke společným rozhraním a abstraktním třídám

### Důsledky

- redukce závislosti v kódu
- abstraktní rozhraní se mění mnohem méně než konkrétní implementace  $\Rightarrow$  závislý kód se nemusí měnit tak často
- snadná možnost nahradit jednu implementaci za jinou

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Problémy spojené se špatným návrhem

- změna v softwaru je náročná a vyžaduje úpravy na mnoha místech
- změna způsobí problémy v jiných, mnohdy nesouvisejících částech softwaru
- vyčlenit část softwaru pro znovupoužitelnost je náročnější než tuto část vytvořit znovu

## Principy objektově orientovaného návrhu architektury

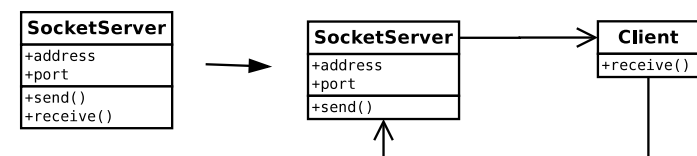
- předkládají vhodné postupy pro návrh architektury
- vhodné z pohledu údržby a rozšiřitelnosti architektury systému

39 / 52

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Single Responsibility Principle (SRP)

- *třídy by měly mít jedinou zodpovědnost; jediný důvod ke změně*
- Zodpovědnost (responsibility)
  - závazek nebo povinnost prvku něco *dělat* nebo něco *vědět*
  - akce/znalost může prvek dělat/mít přímo nebo využívat jiné prvky (koordinace činností, agregace dat, ...)
  - zodpovědnost  $\neq$  metoda; metody jsou implementovány, aby byla splněna zodpovědnost



40 / 52

37 / 52

38 / 52

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Principy návrhu balíčků (komponent)

- Release Reuse Equivalency Principle (REP)
  - *granularita znovupoužitelnosti je shodná s granularitou uvolnění nové verze*
- Common Closure Principle (CCP)
  - *třídy, které se mění společně, patří k sobě*
- Common Reuse Principle (CRP)
  - *třídy, které nejsou znovupoužívány společně, by neměly patřit k sobě*

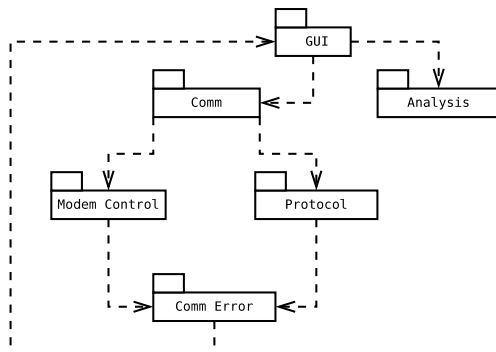
Nelze dodržet všechny principy

- REP a CRP usnadňují vývoj s využitím znovupoužitelnosti
- CCP usnadňují práci při údržbě

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Acyclic Dependencies Principle (ADP)

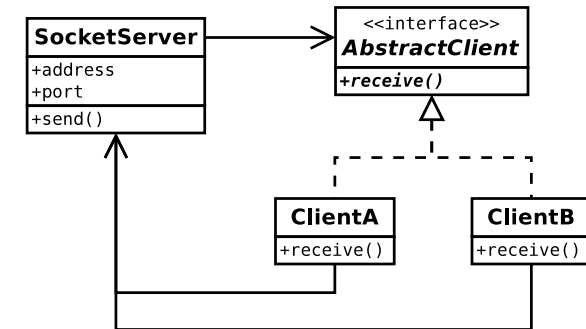
- *závislosti mezi balíky nesmí tvořit cykly*
- minimální počet závislostí mezi balíky ⇒ jednodušší údržba a uvolňování nových verzí (menší počet závislých balíčků pro testování)
- závislosti s cykly ⇒ velký počet závislých balíčků



# Principy objektově orientovaného návrhu

Problém

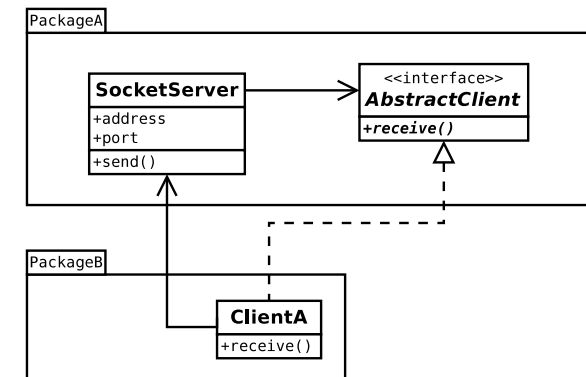
- chceme *SocketServer* použít i pro jiné klienty
- modifikace třídy *SocketServer* ⇒ OCP !
- aplikujeme *DIP*



# Principy objektově orientovaného návrhu

Balíčky

- třídy a rozhraní řešící komunikaci dáme do jednoho balíčku
- třídy obsluhující klienta patří do jiného balíčku



# Principy objektově orientovaného návrhu

Návrh a implementace s využitím rozhraní

- vymezujte se k rozhraní, nikoliv k implementaci
- nevyužívejte znalosti implementačních detailů, ty se mohou měnit!

Příklad vytvoření nové třídy s využitím dědičnosti

- přímočaré použití, jednodušší úprava metod
- těsná vazba s nadřazenou třídou; problém narušení zapouzdření

|     | původní verze                              | nová verze                                  |
|-----|--------------------------------------------|---------------------------------------------|
| A   | <pre>int x;<br/>int m1() {return x;}</pre> | <pre>int m1() { // vypočítáno jinak }</pre> |
| B:A | <pre>int m2() { x = ... }</pre>            | <pre>int m2() { x = ... }</pre>             |

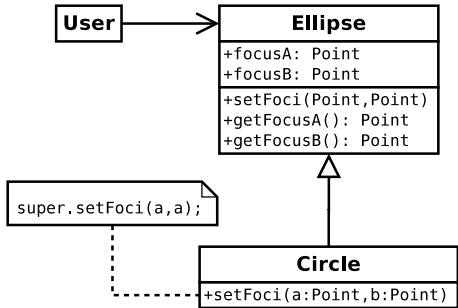
# Principy objektově orientovaného návrhu

Liskov Substitution Principle (LSP)

- *odvozené třídy by měly být zaměnitelné za báзовé třídy*
- uživatelé báзовé třídy by měli být schopni pokračovat bez chybného chování i při nahrazení odvozenou třídou

Příklad kružnice / elipsa

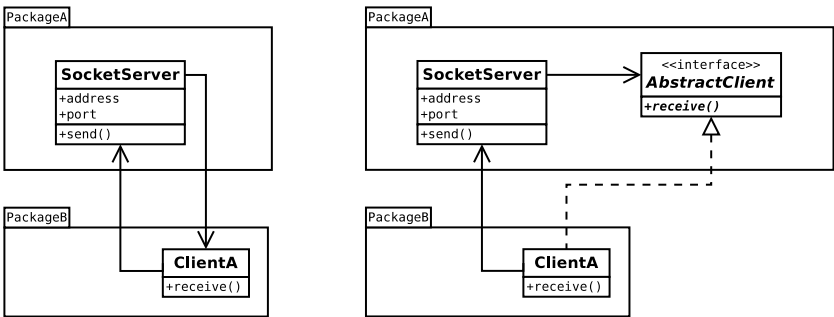
- kružnice je elipsa se stejnými ohnisky



# Principy objektově orientovaného návrhu

Balíčky

- aplikací DIP jsme odstranili cyklickou závislost (ADP)



# Principy objektově orientovaného návrhu

Rozhraní versus implementace

- *signatura*
  - deklaruje formální podobu operace (název, typy, ...)
  - lze zkontrolovat překladačem
- *kontrakt*
  - deklaruje sémantiku operace a její podmínky (preconditions, ...)
  - nelze zkontrolovat překladačem
- *implementace*
  - realizuje operace definované signaturami a kontrakty
  - implementace by se měla skrývat

# Principy objektově orientovaného návrhu

## Do not Repeat Yourself (DRY)

- *neopakujte stejný kód na různých místech*
- problémy s modifikací a udržitelností
- opakující se kód  $\Rightarrow$  samostatná metoda
- soubor opakujících se metod  $\Rightarrow$  vytvoření obecnější třídy

# Principy objektově orientovaného návrhu

## LSP – Příklad kružnice / elipsa

- kružnice je konzistentní sama se sebou
- elipsa je konzistentní sama se sebou
- tyto objekty jsou však používány různými třídami
- *předpoklad: klienti se snaží vše obejít či zničit*

```
Ellipse e = new Circle();

e.setFoci(a, b);

assert e.getFocusA() == a;
assert e.getFocusB() == b;
```

51 / 52

Studijní koutek – Studentská unie FIT

- SU FIT zastupuje zájmy studentů FIT.
  - Studenti mají své zástupce (4+1) v Akademickém senátu FIT.
  - Studenti mají svého zástupce v Akademickém senátu VUT.
  - Studenti mají své(ho) zástupce na kolegiu děkana FIT.
  - Studenti mají své(ho) zástupce v radách studijních programů.
  - Polovinu disciplinární komise tvoří studenti.
- SU FIT pomáhá fakultě s organizací různých akcí: Gaudeamus, zápisy, DOD, ...
- SU FIT organizuje vlastní akce: ples, deskovky, DZD, ...
- Každý student FIT VUT v Brně se může přihlásit do SU FIT.
- Oficiální informace o SU FIT najdete na URL
<http://www.su.fit.vutbr.cz/>

Principy objektově orientovaného návrhu

LSP – Příklad kružnice / elipsa

- kružnice není zastupitelná za báзовou třídu
- kružnice porušuje *kontrakt* elipsy

Kontrakt

- kontraktem se rozumí podmínky definované rozhraním
- rozhraní definuje precondition a postcondition
- odvozené třídy musí kontrakt dodržet

Řešení

- nemodifikovatelný objekt bez operace *setFoci(Point, Point)*, pouze konstruktory
- kružnice je elipsa se stejnými ohnisky
 $\Rightarrow$ není nutné vytvářet třídu pro kružnici

49 / 52